

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНА ІДЕНТИЧНІСТЬ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

Титар О.В. (м. Харків)

Анотація

В статті дається аналіз сучасної національної, етнічної та культурної ідентичності та її символів; розглядаються проблеми ідентичності та її символів у студентів-першокурсників м. Харкова.

Ключові слова

ІДЕНТИФІКАЦІЯ МОЛОДІ, СУСПІЛЬНА ІДЕНТИФІКАЦІЯ, КУЛЬТУРНА ТА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ, НАЦІОНАЛЬНІ СИМВОЛИ, ГЕОГРАФІЧНІ СИМВОЛИ, ПОЛІТИЧНІ СИМВОЛИ, ПОЛІТИЧНІ СИМВОЛИ.

Вступ

Велике значення в процесах суспільної ідентифікації мають національні, етнічні та загальнокультурні настанови та уподобання молодого покоління.

Можна зазначити декілька напрямів дослідження процесів національної української ідентифікації молоді у відповідності з виділеними нею пріоритетами: ототожнення з загальноукраїнською культурою; виділення своєї “малої батьківщини” (до окремого села, мікрорайону, вулиці); ототожнення з областю чи культурним регіоном України (Волинь, Полтавщина, Слобожанщина, Донбас, Крим); орієнтація на загальноєвропейську культуру; орієнтація на загальнослов'янську культуру; звернення до російської культури у двох контекстах – сучасному та ототожненому з (до) радянською імперією; нівеляція національно-культурної ідентичності відповідно до загальносвітового цивілізаційного контексту (громадянин Всесвіту).

Обговорення проблеми

Процеси ідентичності мають складний характер, що досліджується культурними антропологами [1], соціальними антропологами, культурологами [2], філософами [3], лінгвістами, етнологами [4], візуологами [5; 6; 7], теоретиками модерну [8; 9; 10] та постмодерну [11].

Мета статті – дослідити сучасну культурну та національну ідентичність та її репрезентації у сучасного харківського студентства.

Розглянемо результати опитування студентів-першокурсників, що проводилось у межах наукової теми філософського факультету ХНУ ім. В.Каразіна “Національно-культурна ідентичність населення Слобідської України XVIII – XXI ст.”. Було проведено анкетування студентів харківських вузів, які закінчували перший курс навчання (2004 рік), у кількості 752 осіб (2004). Опитування проходило в Харківському національному університеті (205 ст.), Харківському університеті радіоелектроніки (268 ст.), Харківському національному педагогічному університеті (117 ст.), Харківському університеті економіки й механізації сільського господарства (102 ст.) й Харківському інженерно-економічному університеті (60 ст.). У виборчій сукупності, таким чином,

достатньою мірою представлені студенти як гуманітарних, так і технічних спеціальностей, об'єм вибірки є достатнім у відношенні до цілей дослідження, враховуючи той факт, що кількість студентів-першокурсників харківських вузів нараховує біля 14.000 осіб.

Таблиця 1 – Ким Ви себе відчуваєте в першу чергу?

		Частота	% до всіх	% до відп.
1.	представником своєї національності	116	15.43	15.51
2.	студентом (людина, виконуюча свою роботу)	354	47.07	47.33
3.	чоловіком/жінкою	266	35.37	35.56
4.	громадянином України	177	23.54	23.66
5.	жителем свого міста	87	11.57	11.63
6.	жителем Слобожанщини	78	10.37	10.43
7.	європейцем	40	5.32	5.35
8.	громадянином світу	97	12.90	12.97
9.	інша відповідь (уточніть)	50	6.65	6.68

Анкета опитування також містила багато відкритих питань, що повинні були змусити студентів замислитися над своїм національним та соціальним самовизначенням, тобто не визначала наперед думку опитуваного, надавала можливість висловити те, що він дійсно думає та відчуває (опитування було анонімне та недовге, тому студенти в першу чергу відповідали на ті питання, які більше їх хвилюють). Анкета містила загалом 70 запитань.

На питання “**Національні символи України**” відповіло 633 респондента.

Офіційні символи: герб, прапор, гімн України - 404 (63.82% відповіли на питання); російський імперський символ - двухголовий орел - 7 (1.11% відп.), ріг достатку Харківської області - 3 (0.47% відп.).

Неофіційні символи: Рослинні: - калина - 61 відповідь (9.64% відпов.); верба - 9 (1.42%); барвінок - 3 (0.47%); тополя - 2; береза - 2 (0.32%). **Аграрні:** хліб, пшениця - 20, хліб-сіль - 1, каравай - 4, разом 3.95% з тих, що відповіли на запитання; рушник (вишиваний), вишиванка - 45; національна кухня - 37 (5.84%), в т. ч. сало - 20 (3.16%), борщ - 8 (1.26%), солоний огірок - 2, голубці, пельмені, вареники зі сметаною - 1; горілка - 22 (3.48%), пиво - 2 (0.32%).

Символи, пов'язані з традицією: пісня - 14 (2.21%); видатні люди - 12 (1.9%), в т. ч. і Шевченко та його твори - 7 (1.1%), козак(и) (цтво) - 11 (1.74%); мова - 7 (1.1%); звичаї - 4; вінок - 4; гроші (гривня) - 4, Київ - 4 (0.63%); писанка - 3 (0.47%); Кремль - 2 (0.32%). **Сучасні символи:** Руслана - 2; краса дівчат - 2; студентство - 2; розщеплення атомного ядра - 2; Конституція - 2 (0.32%).

Україна у студентів ототожнюється з офіційними державними символами, особливу увагу студентів викликає прапор – це не просто державність, а поєднання акватичного та солярного символів, дуже важливих в усіх культурах, прапор України для студентів – сонце та небо, житне поле та небо, стигле колосся та блакить, несподівано відбувається поєднання індивідуального осмислення цього символу, аграрного достатку (жовте колосся – сяюче небо) та офіційної символіки незалежності країни. Негативним моментом є те, що у студентів майже не виробилося сучасних символів України, серед технічних досягнень згадується тільки розщеплення атомного ядра, серед сучасних мистецьких досягнень – перемога Руслани на Євробаченні. Основними неофіційними символами України для студентів є рослинні та аграрні символи. Рослинні символи є традиційними для архаїчної символіки багатьох культур, перше місце із значним відривом для студентів займає калина – це красива рослина, традиційна для українського фольклору, крім того, при шкільному вихованні достатньо уваги приділяється саме цьому символу, деякі респонденти згадували, що в школі їх привчили, що “без калини нема України”. Хоча загалом символи, пов’язані з українськими традиціями, теж мало згадуються. Перше місце займає вишиваний рушник, далі українська пісня та козацтво й козаки, цим демонструється фрагментарність студентського знайомства з традиційною символікою української культури. Крім того, відбувається сплутування радянської імперської та російської імперської символіки, тому згадується Кремль, як символ пов’язаний з українською традицією. Дуже важливим також залишається аграрний символ достатку - хліб в усіх різновидах: каравай, традиція гостинності хліб-сіль, житне поле, колосся, їжа, символ, відображений на прапорі, крім того, для багатьох українське в колоніальному дусі ототожнюється з національною кухнею, це викликано і засиллям відповідної телевізійної реклами, що наполегливо пропагує українську горілку, а не українські туристичні маршрути, наприклад. Переважна більшість студентів обожає Україну з офіційним прапором, гербом, гімном, навіть сама мелодія якого починає викликати національні чуття, особливо коли він виконується при перемозі українських спортсменів.

Національний герой у студентських уявленнях (502 відповіді) – це, в першу чергу, **засновник-фундатор**: Хмельницький - 244 відповіді; Т.Шевченко – 165; Грушевський - 47; І. Мазепа - 44; Володимир Великий - 19; Я. Мудрий - 17; Г. Сковорода - 11. **Сучасні спортивні герої, герої естради**: Клички - 34; Ключкова - 15; Руслана - 8; Верка Сердючка - 5; Бубка - 4. **Віддалені у часі історичні українські герої (Київська Русь, гетьманство)**: Сагайдачний - 6; І. Муромець - 5; П. Дорошенко - 5; Байда Вишневецький - 5; П. Орлик - 4; Роксолана (але не героїня серіалу)-4; Наливайко - 3; князь Ігор - 3; Д. Галицький - 3; князь Олег - 2; І. Сірко - 2; Гонта - 2; Розумовський - 2. **Герої України XIX-XX ст.:** Л. Українка - 21;

Петлюра - 10; Франко - 9; Бандера - 7; В. Чорновіл - 5; Скоропадський - 5; Кармелюк - 3; Махно - 3; І.Кожедуб - 3; Хвильовий - 3; Довженко - 3; Лисенко - 2; Винниченко - 2; В. Стус - 2; Павличко - 2; Л. Костенко - 2; Ковпак - 2; Каденюк - 2. **Герої радянського часу:** герої Великої Вітчизняної війни (ветерани) - 8; Гагарін - 5; Жуков - 5; Ленін - 4; Сталін - 3; Гурченко - 2. **Російські персонажі:** Петро І. - 7; Кутузов - 5; Суворов - 4; Катерина ІІ - 3; Пушкін - 3; С. Разін - 2. На цих прикладах ми бачимо, що цінуються насамперед войовничі символи, а національний герой ототожнюється з засновником-фундатором в історичні часи чи з успішним спортсменом сучасності.

На питання **“Географічні символи України”** відповіло 422 студента.

Це Дніпро - 155 (36.73%); Карпати - 136 (32.23%); Київ - 77(18.25%); Крим - 70 (16.59%); Харків - 33 (7.82%); Львів - 20 (4.74%); степ - 15 (3.55%); кордон, територія - 12 (2.84%); Москва - 9 (2.13%); Говерла - 7; Слобожанщина - 7; Чорнобиль - 7 (1.66%); Хортиця - 6; Запоріжжя - 6; Санкт-Петербург - 6 (1.42%); калина - 4; житне поле - 4; Одеса - 4 (0.95%). На першому місці акватичний символ - Дніпро, що здавна об'єднує всю Україну, велике значення також має оролатрична символіка - Карпати та Говерла, архаїчність цих символів співіснує з туристичними очікуваннями, окремі регіони - Крим, Слобожанщина, столиця Київ та столиці східного та західного регіонів України - Харків та Львів. Для багатьох Україна - це вся сукупність її території, хоча степ та житне поле є теж достатньо впливовими символами. Запоріжжя разом з Хортицеєю також є важливим символом України, особливо її козацької слави. Також бачимо залишки радянської ідентичності - згадуються Москва, Санкт-Петербург, Чорнобиль.

На питання **“Політичні символи Росії”** відповіло 306 студентів. Це Путін - 126 (41.17%); герб, гімн, прапор Росії - 60 (16.67%); Жириновський, ЛДПР - 47 (15.36%); президент - 33 (10.78%); Дума (парламент) - 22; Кремль - 22 (7.19%); Єльцин - 18 (5.88%); війна з/в Чечнею/і - 16; авторитарна влада, авторитаризм - 16 (5.23%); Петро І - 12; Березовський - 12; планування, контроль, розвиток, стабільність - 12 (3.92%); (високий) рівень життя, матеріальне становище - 7; Москва - 7; Абрамович - 7 (2.29%); Ленін - 6; контроль великих територій, влада - 6 (1.96%); загарбництво - 5; незалежність дій - 5 (1.63%); імперія - 4 (1.3%); Сталін - 3; рубль - 3 (0.98%). Політика Росії розглядається як політика президента Путіна, що пов'язана з офіційними державницькими символами Росії, з Думою та Кремлем. На перший план також виходить Жириновський як одіозний та розрекламований політик, війна з Чечнею, авторитаризм, що деякими розцінюється як контроль, стабільність та високий рівень життя, а деякими як контроль великих територій, та владність, що деякими розцінюється як незалежність дій, а деякими як загарбництво.

Культурні символи Росії для студентів (254 відповіді) це – Пушкін - 43 (16.93%); Кремль - 27 (10.63%); Ермітаж - 23 (9.05%); водка - 20; творчість відомих діячів літератури, мистецтва - 20 (7.87%); Санкт-Петербург - 19 (7.48%); Лермонтов - 17 (6.69%); Третьяковка - 16; Толстой - 16 (6.3%); фольклор, пісні - 15 (5.9%); мавзолей - 14 (5.51%); театр, балет - 13; матрешка - 13; Большой театр - 13; поп-естрада - 13 (5.11%); Достоевський - 12 (4.72%); Червона площа - 11 (4.33%); Пугачова - 9 (3.54%); архітектурні пам'ятки - 8 (3.14%); береза - 7; культури немає - 7 (2.76%); Чайковський - 6; балалайка - 6 (2.36%); (кіно)фестивалі - 5; частушки - 5; мова - 5 (1.96%); Шишкін - 4; багато чого - 4 (1.57%); Москва - 3; Арбат - 3; Петергоф - 3; мат - 3; ікра - 3; Зимовий палац - 3 (1.18%). Для більшості Росія ототожнюється з Пушкіним, Кремлем, Ермітажем та ансамблем Санкт-Петербургу, велике значення має також театр та окремі діячі літератури та мистецтва, також згадуються фольклоризовані сучасним фольклором напівіронічні символи – матрешка, балалайка, частушка, мат, ікра.

Символи Росії – географічні, на думку студентів, (280 відповідей) це: Москва - 98 (35%); величезна територія - 74 (26.43%); Санкт-Петербург - 55; Сибір - 55 (19.64%); Волга - 42 (15%); Урал - 36 (12.86%); Байкал - 21 (7.5%); Кавказ - 14 (5%); корисні копалини - 12; Кремль - 12 (4.29%); нафта (газ) - 9 (3.21%); Нева - 8 (2.86%); Сочі - 7; Кубань - 7 (2.5%); Далекий Схід - 6; Чечня - 6; тайга - 6 (2.14%); береза - 4; Курськ - 4; Сахалін, Камчатка - 4; сніг, холод - 4 (1.42%). Символи Росії – її столиці, величезні території, акватичні символи – Волга та озеро Байкал, Урал та Кавказ, багатство корисних копалин та нафти.

Символи Росії - окремі персони (291 відповідь) для студентів - це: Путін - 195 (67%); Жириновський - 81 (27,83%); Петро I - 42 (14.43%); Єльцин - 30 (10.31%); Пушкін - 23 (7.9%); Сталін - 19 (6.53%); Ленін - 15; Пугачова - 15 (5.15%); Катерина II - 14 (4.81%); Абрамович - 12 (4.12%); Ів. Грозний - 8 (2.75%); Березовський - 5; Лермонтов - 5; Горбачов - 5 (1.72%). Персони Росії отожнюються з президентами Росії, імператорами Петром та Катериною, розповсюдженим образом Жириновського.

Символи Росії як окремі події уявляються першокурсниками такі (186 відповідей): (війна у)Чечня-41 (22%); перемога у Другій Світовій війні - 30 (16.13%); революція 1917 - 25 (13.44%); теракти - 16(8.6%); події Норд-Осту - 13 (7%); розпад СРСР - 11; затоплення "Курську" - 11 (5.91%); вибори президента - 9 (4.84%); Вітчизняна війна 1812 - 8 (4.35); перший політ у космос - 7 (3.76%); Афганська війна - 6 (3.23%); Куликовська битва - 5; путч 1991 - 5 (2.69%). Росія асоціюється з військовими подіями, терактами та розпадом СРСР.

Символами Європи у політичній сфері (171 відповідь) першокурсники вважають – Євросоюз - 80 (46.78%); євро - 28 (16.37%); ООН - 23 (13.45%); НАТО - 19 (11.11%); процеси інтеграції, єднання, розумного правління - 12 (7%); єдиний економічний простір - 10 (5.85%);

мають негативні асоціації (жадібність, ворожість) - 8 (4.68%); укріплення демократії - 6; високий рівень життя, побуту, різні можливості - 6; Шенгенський союз - 6 (3.5%); монархію - 5; рівноправність, співдружність - 5 (2.92%). Європа асоціюється з Євросоюзом та його валютною одиницею – євро, з НАТО та процесами загальноєвропейської інтеграції.

Культурні символи Європи (146 відповідей) - Ейфелева вежа - 25 (17.12%); Євробачення - 24 (16.43%); Лувр - 23 (15.75%); Собор Паризької богоматері - 17 (11.64%); Колізей - 15 (10.27%); Біг Бен - 11; високий рівень життя, добробуту, духовної, матеріальної культури - 11 (7.53%); Шекспір - 7; да Вінчі - 4, Джоконда - 3; багато чого - 7 (4.79%); Рим, Італія - 6; Пізанська вежа - 6 (4.1%); епоха Відродження - 5; архітектура Середньовіччя (готика) - 5; Берлінський і Каннський кінофестивалі - 5; мода - 5 (3.42%). Велике значення для студентів має конкурс Євробачення, символи Парижу – Ейфелева вежа, Лувр, собор Паризької Богоматері, Рим та його символ Колізей, окремі культурні епохи в розвитку європейської культури, Шекспір та Леонардо да Вінчі, сучасна мода.

Географічні символи Європи такі (143 відповіді) – Париж - 50 (34.96%); Середземне море - 26; Альпи - 26 (18.18%); Лондон - 24 (16.78%); Рим - 19 (13.29%); Берлін - 12 (8.4%); територія, компактність культур - 11 (7.69%); Франція - 8; Сена - 8 (5.6%); Карпати - 7; Рейн - 7; Венеція - 7 (5.38%); Атлантика - 6 (4.2%); курортні, історичні, туристичні місця - 5; Амстердам - 5; Брюссель - 5 (3.5%). Для студентів Європа – європейські столиці, Середземне море та Атлантика, компактність культур на певній території, сукупність цікавих історичних та туристичних місць.

Висновки

При порівнянні національних українських символів з культурними символами Росії та Європи виявляється декілька суттєвих моментів. Українська національна символіка сприймається насамперед як офіційна символіка української державності, велике значення також має архаїчна рослинна та аграрна символіка. Культурні символи Росії ототожнюються з окремими діячами літератури та мистецтва, музеями, архітектурними ансамблями, театром та кітчевими символами російськості радянського періоду (балалайка, матрешка, ікра). Культурні символи Європи з точки зору студентів – це конкурси та мода, європейські столиці, високий рівень життя та окремі культурні епохи. Український національний герой – це історичний засновник-фундатор, борець за якусь високу ідею чи сучасний спортсмен-переможець. Згадувані російські персони – це президенти, імператори, політичні діячі радянського часу, літератори та новітні олігархи. Політика Росії розглядається як політика президента Путіна, Кремля та Думи, політичними символами Європи є Євросоюз, спільна європейська валюта – євро та ООН, НАТО. Географічна символіка України – Дніпро, Карпати та українська столиця Київ, символи Росії – її столиці, величезність території, багатство корисними

копалинами. Географічні символи Європи – європейські столиці, сукупність європейських культур та місце для туризму.

Перспективи подальших наукових досліджень:

✓ вивчення питань національної свідомості та національно-культурної ідентичності сучасної молоді, зокрема студентства.

Джерела

1. Грабовський С. “Совецька людина” як культурно-антропологічний тип// Філософсько-антропологічні читання’99. – Київ: Stylos, 2000. – С. 242-248.
2. Рябчук М. Від Малоросії до України: парадокси запізнілого націєтворення. – К.: Критика, 2000. – 303 с.
3. Хюбнер К. Нация: от забвения к возрождению. – М.: Канон+, 2001. – 400 с.
4. Нагорна Л. Національна ідентичність в Україні. – К.: ІПіЕНД, 2002. – 272 с.
5. Альчук А. Женщина и визуальные знаки. – М.: Идея-Пресс, 2000. – 280с.
6. Фуко М. Слова и Вещи: Археология гуманитарных наук. – С-Петербург: А-сад, 1994.
7. Фуко М. Око власти // Интеллектуалы и власть. – М.: Практис, 2002. – С.220-240.
8. Сміт Е. Національна ідентичність. – К.: Основа, 1994. – 260 с.
9. Gellner E. Return of a Native//Political Quarterly. – 1996. – Vol. 67. - №1. – P.12.
10. Ethnicity / Edited by John Hutchinson and Anthony D. Smith. – Oxford-New York: Oxford univer.press, 1996. – 448 p.
11. Bauman Z. Globalization. – Cambridge: Polity Press, 2000. – 199p.

Стаття надійшла 4.04.2005 р.